

İŞSİZLİK SORUNUNA YENİ YAKLAŞIMLAR

Dr. Berrin-CEYLAN-ATAMAN*

İşgücü piyasasını diğer piyasalardan farklı kılan önemli bir özellik bu piyasanın insan unsurunu içermesidir. Dolayısıyla emeğin alınıp satıldığı bir piyasanın bir mal piyasası gibi değerlendirilemeyeceği tartışma götürmez bir gerçektir. İşgücü piyasasında ortaya çıkabilecek bir dengesizlik insanı hem ekonomik hem de sosyal açıdan mağdur edecek bir işsizlik sorununu ortaya çıkaracaktır. Bu bakımdan işgücü piyasasının dengeye gelmesinde salt ekonomik kurallar yeterli değildir, bunun yanında sosyal ve psikolojik faktörler de dikkate alınmalıdır.

Şimdiye kadar bilinen ortodoks (neo-klasik ve Keynesci) teoriler artık bugün yaşanmakta olan işsizlik sorununu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Değişen ekonomik ve sosyal hatta kültürel koşullar yeni yaklaşımları doğurmuştur. Bu makalede esas olarak işsizlik sorununa yeni yaklaşımlar açıklanmaya çalışılacaktır. Bugünkü işsizliğin önemli bir kısmı teknolojik gelişmenin bir sonucu olan yapısal nitelikte, uzun süreli ve özellikle genç nüfusu etkileyen işsizliktir. Bu bakımdan konuya teknolojik gelişmenin işgücü piyasasındaki etkileri ele alınarak bir giriş yapılacaktır. Bu bağlamda gönüllü işsizlik ve gönülsüz işsizlik kavramları yeniden sorgulanacaktır. Daha sonra ortodoks teorilerin sorgulandığı bir bölüm yer alacaktır. Bu bölümde amaç bugün yaşanan işsizliğin açıklanmasında ortodoks teorilerin hangi noktalarda yetersiz kaldığını ortaya koyabilmektir. Son olarak ise işsizliği açıklayan yeni yaklaşımlar Yeni Klasik görüş ve Yeni Keynesci görüşler çerçevesinde ele alınacaktır.

Teknolojik gelişmenin emek üzerindeki etkisi:

İktisat teorisinden biliyoruz ki bir üretim faaliyetinin gerçekleşmesi için emek-sermaye bileşimi gerekmektedir. Bunların birbirine oranı ise üretim teknolojisine göre değişmektedir. Emek-sermaye arasındaki ikame olanakları teknolojik bir sorundur. Üretici, emek-sermaye bileşimini maliyeti en düşük üretimi gerçekleştirecek biçimde oluşturur. Teknolojik gelişmenin çok büyük bir hızla üretim sürecine girmesi üretimde otomasyon dönemini başlatmıştır ve doğal olarak emek kullanımını azaltmıştır ve istihdam düzeyi düşerek teknolojik işsizlik ortaya çıkmıştır. Teknolojik işsizlik bugün yaşanmakta olan işsizlik sorununun önemli bir kısmını açıklamaktadır.

* Yrd. Doç. Dr. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Üçüncü endüstri devrimi olarak nitelendirilen yüksek düzeyde otomatizasyon sadece birkaç nitelikli teknisyenle çalışabilen fabrikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşsizlik sorununa yeni yaklaşımlar çerçevesinde otomasyon işgücü piyasasında değişimlere neden olan en önemli etkidir. Otomasyon gerek işgücü arzını gerekse işgücü talebini belirleyen unsurları etkilemektedir. İşgücü talebini etkileme biçimi üretim teknolojisindeki değişimin doğal sonucu olarak emeğin daha az talep edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak daha çarpıcı olan otomasyonun işgücü arzı üzerindeki etkisidir. Otomasyon işgücü arzını belirleyen boş zaman ile çalışma arasındaki tercih ilişkisini etkilemeye başlamıştır. Otomasyon boş zamanın esas, çalışma zamanının ise marjinal olarak sunulmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle iktisadi analizlerde önemli bir yer tutan gelir ve ikame etkileri¹ yeniden sorgulanmakta, hatta net etkinin gelir etkisi olduğu dahi iddia edilmektedir. (RIFKİN 1996) Diğer bir deyişle bireyler gelir düzeyleri arttıkça boş zaman ile çalışma arasındaki tercihlerini geleneksel yaklaşımın tersine boş zaman yönünde kullanmayı tercih etmektedirler. Otomasyon sayesinde gelecek yüzyılda üretim yapmak için git gide daha az insan gücüne gereksinim duyulacaktır. Yani emeğin değeri artık "üretkenlik" anlamında belirlenmeyecektir, kol gücünün yerini alan makineler vardır. Ancak esas sorun insan beyninin yerini alacak bir sürecin içine girilmesidir. Bu durum, insanlara hem bir kimlik sorunu yaşatacak hem de sosyal fonksiyonların yeniden tanımlanması sorununu getirecektir. O halde gelecekte, bir yandan kişinin klasik anlamda çalışmasını artık mevcut olmadığı bir toplum içindeki rolünün yeniden tanımlanması; Diğer yandan ise devletin rolünün yeniden tanımlanması gerekecektir. (RIFKİN 1996)

Artık çalışma sürelerinin kısaltılması ve esnekleşmesi teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul edilmektedir.² Otomasyonun işgücü talebi ve özellikle de işgücü arzı konusunda yarattığı değişimler kuşkusuz işsizlik sorununa da yansımaktadır. Bu çerçevede tartışılması gereken esas sorunun gönüllü işsizlik ve gönülsüz işsizlik ayırımının hala anlamlı olup olmadığı etrafında yoğunlaşması gerektiği kanısındayız.

Biliyoruz ki bir kişinin işsizliği cari ücret düzeyinde çalışmak istediği ve iş aradığı halde iş bulamaması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda kişinin gönülsüz bir çalışmama hali ifade edilmektedir. Ancak günümüz koşullarında bu tanımda yer alan bazı unsurların değişmesi gerektiğini düşünüyoruz: Artık kişiler cari ücret düzeyinde değil, kendi yeteneklerine ve aldıkları eğitim veya formasyona uygun işlerde ve bunlara karşılık gelen bir ücret düzeyinde çalışmayı arzu etmektedirler. Kişiler kendi belirledikleri koşullar gerçekleşinceye kadar -makul bir süre zarfında- cari ücret düzeyindeki işleri reddederek iş aramaya devam etmektedirler. Bu durumda bu kişilerin işsiz kabul edilip edilmemesi

¹ İktisat teorisinde işgücü arzını belirleyen boş zaman ile çalışma arasındaki tercihtir. İşgücü arzı gerçek ücretin artan bir fonksiyonudur. Diğer bir deyişle gerçek ücret arttıkça işgücü arzı da artmaktadır. Ancak ücret düzeyindeki artış boş zaman tercihini de artırabilir. İşte gerçek ücret artışının çalışma tercihini arttırdığı durum ikame etkisi; boş zaman tercihini arttırdığı durum ise gelir etkisi olarak tanımlanmaktadır. Gerçek gelirdeki artışın işgücü arzı üzerindeki etkisi hangi etkinin ağır bastığı ile ilgili bir durumdur. Bireyler daha yüksek ücretin, genelde, daha fazla çalışmaya değer olduğunu düşündüklerinden ikame etkisi gelir etkisinden daha büyük olmaktadır.

² Çalışma saatlerinin azalması sonucunda ortaya çıkacak olan enerji dolu, ama ne kol güçlerinin ne de beyinlerinin işe yaramadığı emek arzının yaratacağı sosyal çalkantıların endişe veren boyutlara ulaşacağı konusunda şüphe yoktur. Şiddetin ve suç oranlarının artacağı açık bir biçimde görülmektedir (RIFKİN 1996).

konusunda tartışmalar doğacaktır ve bu tartışmalar gönüllü işsizlik ve gönülsüz işsizlik kavramları etrafında yoğunlaşacaktır. Bu bağlamda bugünkü işsizlik Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)'nün kabul ettiği gibi sadece "cari ücret oranında çalışmayı arzu ettiği halde iş bulamamak" değil fakat "kişinin yeteneklerine uygun çalışma koşullarında ve ücret düzeyinde çalışmaya hazır olup iş bulamamak" olarak da yorumlanabilir. Bu durumda gönüllü işsizler de tanıma katılmaktadır.

Yukarıda saydığımız değişimler şüphesiz işgücü piyasasına bakış açısını da değiştirmektedir. Her ne kadar insan gücüne git gide daha az gereksinim duyulan üretim tekniklerine geçilse de çalışma saatlerinde bir azalma ve esnekleşme olsa da yine de çalışanlar ve çalışma isteğinde olup iş bulamayanlar yani işsizler olacaktır. Bu çerçevede yeni yaklaşımları ele almadan önce ortodoks olarak nitelendirdiğimiz neo-klasik, Keynesci ve Marksist teorilerin işgücü piyasasına ilişkin görüşlerinin temellerini ortaya koyalım:

İşsizlik konusundaki teorik gelişmeler:

1929 büyük bunalımına kadar neo-Klasik iktisadın hakim olduğu dönemde işsizlik tamamen gönüllü bir sorun olarak görülmüştür. Neo-klasik teori bir tam istihdam analizidir ve işsizlik sorunu sadece gönüllü bir işsizliktir. Tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ve işgücü talebi işgücü piyasasında karşı karşıya gelerek bir denge gerçek ücret düzeyi oluştururlar. Bu denge durumunda, işgücü arzı işgücü talebine eşit olacağından -friksiyonel işsizlik bir yana bırakıldığında- bir işsizlikten söz edilemez. İşsizliği yaratan tek neden gerçek ücretin düşmesine engel olmaktır. Bu engeller olmadığı sürece -ki klasik görüşe göre serbest piyasanın işlerliği içinde gerçek ücretin düşmesine engel olacak bir durum yoktur- ekonomide geçici olarak görülebilecek işsizliği giderebilecek ve ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutacak olan kuvvetler olacaktır. Yani tam istihdama karşılık gelen gerçek ücret düzeyinde (denge durumu) çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir. Ancak denge ücret düzeyinin üstünde bir ücret düzeyinde çalışma arzusunda olan kişiler iş bulamazlar ve bu kişiler gönüllü işsiz olarak tanımlanırlar. Sonuç olarak neo-klasik istihdam teorisi bir tam istihdam teorisidir. Bu teori bize neden daima tam istihdam durumuna geldiğini açıklamaktadır. (BULUTAY 1995: 21-23)

1929'dan sonra ve özellikle de 1936 yılında Keynes'in Genel Teorisi yayınlandıktan sonra işsizlik sorununa bakış açısı tamamen değişmiştir (BULUTAY: 23-25). Keynesci analiz bir eksik istihdam analizidir, bu bakımdan dengenin oluşmasında miktar uyumu mekanizması yani üretim miktarındaki değişimler esas rolü oynayacaktır.³ Keynes'in, Genel Teori ile istihdam teorisine getirdiği en önemli yenilik bir yandan eksik rekabet koşullarını vurgulaması; diğer yandan da gönülsüz bir işsizlik sorununa dikkati çekmesi olmuştur. Keynes neo-Klasik teorisinin son derece sınırlı hipotezler ve varsayımlar üzerine kurulu olduğunu söyleyerek, kişiler cari ücret oranının çalışma isteğinde olsalar dahi iş bulmakta güçlükleri olmaktadır diyerek gönülsüz bir çalışmama haline dikkati çekmiştir. Keynes'e göre işsizlik toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Keynesci işsizliğin özünde, bireylerin az sayıda mal talep etmeleri nedeniyle firmaların az emek talep etmeleri vardır. Keynes'e göre işsizlik sorununun çözümünde mutlaka hükümetlerin politikalarla piyasalara müdahale etmesi gerekmektedir.

³Tam istihdam durumunda ise fiyat uyumu mekanizması işletilmektedir.

Hükümet mali ve parasal araçlarını kullanarak genişletici bir politika uygulamasına gitmelidir.⁴

Neo-klasik iktisat görüşünden Keynesci iktisat görüşüne geçiş yaparken gönüllü bir işsizlik sorunundan gönülsüz bir işsizlik sorununa da bir geçiş yapılmıştır. Yeni teorilerin ele alınması 1970'li yıllardan başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu teoriler esas olarak mozaik bir yapı sunarlar. Diğer bir deyişle son dönemdeki işsizliğin açıklanmasında önemli bir yer tutan yeni teoriler neo-klasik, Keynesci ve Marksist teorilerin bir sentezi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan yeni teorilere geçiş yapmadan önce Marksist teoride işsizlik sorununun nasıl ele alındığına da bakmakta yarar görüyoruz.

Marksist teori emek-değer teorisi üzerine kurulmuştur (AKYÜZ 1980). Emek-değer teorisinde bir malın değeri içerdiği toplam işgücü zamanı veya üretimi için toplumsal olarak gerekli işgücü zamanı şeklinde tanımlanmaktadır. Yine bir malın değeri o malın üretiminde kullanılan üretim araçlarının içerdiği dolaylı işgücü ve bu araçları kullanarak malın üretimini sağlayan dolaysız işgücünden oluşmaktadır. Üretim araçlarının içerdiği dolaylı işgücü değişmeyen sermaye⁵ işgücünün değeri de değişen sermaye⁶ haline gelerek toplumsal bir üretim ilişkisinin gerektirdiği dönüşüme uğrarlar.

Marksist teoride işsizlik nüfus ile ekonomik sistem arasındaki ilişkidir. Marks işsizlik sorununu kapitalizmin içsel çelişkileri içinde ve dinamik bir analiz sürecinde ele almıştır. Bu çerçevede Marksist analizde birbiriyle ilişkili iki tip işsizlikten söz edilmektedir. Bunlardan bir tanesi kapitalist üretim biçiminin (sürecinin) bir sonucu olarak tanımlanan ve yedek işsizler ordusu yaratan teknolojik işsizliktir. Diğerisi ise, yedek işsizler ordusu ile birikim ve birikime kaynak olan karın azalması sonucunda ortaya çıkan işsizliktir.

Bu tanımlamaları biraz açıklayacak olursak birikim ve teknolojik gelişme, yarattığı artuk ile yeni teknolojilerin ve üretim araçlarının ortaya çıkmasını sağlayacak yedek işgücü ordusunun giderek artmasına yol açmaktadır. Sonuçta Marks'a göre kapitalist üretim biçimi görece bir fazla nüfus ortaya çıkartmaktadır. Bu fazla nüfusun ortaya çıkması ise sermaye birikimindeki hareketlerin bir sonucudur. Sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. Eğer sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi olumlu ise emek talebi artar, değilse düşer. Marks'a göre söz konusu etki genelde düşme yönündedir yani sermaye birikimi emek talebini olumsuz etkilemektedir çünkü fazla nüfus olgusu kapitalist üretim biçiminde kronik bir hal almıştır ve en önemlisi de sermaye birikimi için bunun böyle olması gerekmektedir. Endüstriyel birikim veya teknolojik ilerleme emek gücü kullanımına bir esneklik

⁴ Keynes, toplam talebi artırıcı politika uygulamalarında para politikasının sınırlılıklarına (likidite tuzağı) dikkati çekerek maliye politikasının daha etkin bir politika olduğunu vurgulamaktadır.

⁵ Dolaylı işgücünün değişmeyen sermaye olarak nitelendirilmesinin nedeni bu malların nihai üretime ancak içerdikleri işgücü zamanı kadar bir değer aktarabilmelerinden ileri gelmektedir. Bunlar, makina gibi üretim araçlarıdır yani sabit sermayedir.

⁶ İşgücünün değişen sermaye olarak nitelendirilmesinin nedeni ücret mallarının içerdiği işgücü miktarının bu malları tüketen işçinin üretime kattığı işgücü miktarından daha az olması yani işçinin tükettiğinden daha fazla değer yaratmasından ileri gelmektedir, ki bu da Marks'ı doğrudan doğruya artık-değer teorisine götürmektedir.

getirmektedir ve böylece ücretler düşmektedir. Ancak bu düşüş emeğin gücünü tehdit edecek kadar değil yeniden üretime yetecek bir ücret düzeyine kadar olacaktır. Kapitalistler emek verimliliğinin daha yüksek olduğu teknolojilere yatırım yapmaktadır. Ancak teknolojik gelişme üretimde birim üretim başına daha çok üretim aracı ve daha az emek kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla emeğin yerini makineler almaktadır. Teknolojik gelişme sermayenin organik bileşiminin⁷ artmasına, diğer bir deyişle malların içerdikleri işgücü oranlarının değişmesine neden olacaktır. Ancak yeni teknolojilerin kullanılması üretim maliyetini arttıracığından kar oranları düşecektir. Bu noktada Marksist teorinin en can alıcı noktası olan kapitalizmin buhran teorisinin en önemli ilişkisi ortaya çıkmaktadır: Birikim, birikime kaynak olan karın azalmasına yol açmıştır. Çünkü artık değeri yaratan değişen sermaye gitgide azalan bir orada üretim süreci içinde yer almıştır. Sonuçta yatırım düşmüştür ve işsizlik ortaya çıkmıştır.

Bugünkü işsizliğin açıklanmasında ortodoks teoriler hangi noktalarda yetersiz kalmaktadır?

Yukarıda vermiş olduğumuz teorik gelişmeler çerçevesinde neo-klasik teorinin esas olarak tam istihdamı otomatik olarak sağlayan mekanizma konusunda tıkanıp kaldığını söyleyebiliriz. Biraz açıklayacak olursak neo-klasik teoride tam istihdamı otomatik olarak sağlayan mekanizma serbest rekabet koşullarıdır ve bu koşullar içinde en önemli varsayım fiyatların tam esnekliğidir. Diğer bir deyişle fiyatlar hem düşme hem de artma yönünde tam esnekliğe sahiptir. Dolayısıyla tam istihdamı sağlayacak olan gerçek ücret düzeyi tam esneklikte olur. Oysa bu durum bugün için artık geçerli değildir. Ücretlerin düşme yönünde katı olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir ve bu gerçek Keynes tarafından vurgulanmıştır. Keynesçi analizde fiyatların düşme yönünde katı olduğu söylenmiş ancak bu katılığın nedenleri çok fazla açılmamıştır. Marksist görüşün de sınırlılıkları vardır. Özellikle teknolojik gelişmelerin son derece önemli bir yer tuttuğu günümüzde Marks'ın iddia ettiği gibi kar oranlarının düşmediği tam tersine arttığı iddia edilmektedir. Ancak bu artışın yeni istihdam olanakları yaratıp yaratmadığı tartışmalıdır. Çünkü sermaye yoğun üretim biçimi tercih edilmektedir ve bu durumda emek kullanımı en aza indirgenmektedir.

Özetleyecek olursak, 1960'lı yılların sonlarına kadar ve hatta 1973 birinci petrol krizine kadar işsizlik sorununun açıklanmasında hakim olan görüş Keynesçi görüş olmuştur. Ancak 1973'den itibaren hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Artık işsizlik ve enflasyonun bir arada yaşandığı ve stagflasyon olarak adlandırılan ekonomik bir sorunla karşı karşıya kalınmış ve stagflasyonu 1980'li yıllarda da devam etmiştir. Stagflasyonu açıklamak için yetersiz kalan gerek neo-klasik gerekse Keynesçi görüşlerin yerini yeni yorumları almıştır: Şimdi bu yeni yorumları açıklamaya çalışalım:

İşsizliği Açıklayan Yeni Yaklaşımlar

İşsizliğe yeni yaklaşımlarda sorgulanan esas soru işgücü piyasasındaki hem miktar hem de fiyat esnekliği sorunudur. İşgücü piyasasında denge oluşturabilmesi için arz ve talebin her zaman eşit olmasını sağlayan bir fiyat düzeyi ve bu düzeye karşılık gelen

⁷ Sermayenin organik bileşimi = değişmeyen sermaye / değişen sermaye olarak tanımlanmaktadır. Üretim süreci içinde daha az emek kullanıldığına göre değişen sermaye düşecek dolayısıyla sermayenin organik bileşimi artacaktır.

miktar uyumu gerçekleşmelidir. Bugün biliyoruz ve gözlemliyoruz ki fiyat ve miktarlar işgücü piyasasındaki dengesizlikleri giderebilecek kadar hızlı değişmemektedir. Bu konudaki fikirlerin özetlendiği bir doküman OECD tarafından hazırlanmıştır:

"Anahtar sorulardan biri şu: esneklik tartışmasında işgücü piyasasındaki arz ve talep dalgalanmaları fiyat ve miktar uyumu ile ne kadar giderilebilmektedir? Diğer bir deyişle ücretler işgücü piyasasındaki dengesizlikleri giderebilecek kadar hızlı değişebiliyor mu?" (d'IRIBARNE 1990: 16)

Bu çerçevede piyasasının yeniden yorumlanmasında aşağıda sıralanan kavramların açıklanması ve sorgulanması önem taşımaktadır:

- ücret oranlarının düşme katılığı ve anlamı,
- katılık-esneklik ve rasyonalite kavramları arasındaki bağlar,
- ücret-karlılık -üretkenlik arasındaki ilişki,
- İçsel piyasa ve dışsal piyasa arasındaki farkın ücret belirlenmesi açısından nasıl değerlendirildiği,
- işgücü piyasasının parçalanması yaklaşımı,
- formasyon ve hiyerarşi konularının piyasa/organizasyon teorisi tartışması çerçevesindeki özellikleri,
- Çalışmanın paylaşılması,
- Doğal işsizlik oranı tanımında bir değişiklik olup olmaması tartışmaları,
- Çalışmanın gelecekteki rolü,
- Devletin yeni rolü ve bu bağlamda politikalardaki değişimler.

Şimdi yukarıda saydığımız sorunların değerlendirildiği yeni görüşleri ele alalım:

Yeni Klasik Görüş

Yeni klasik görüşde emek talebi cari gerçek ücretin, emek arzı ise beklenen gerçek ücretin fonksiyonudur (BULUTAY 1995: 27-30). Ortalama parasal ücret ise işgücü piyasasındaki dengeyi kurabilmek için devamlı değişmektedir ve işgücü piyasasındaki denge tek değildir. Yani istihdam ve gerçek ücret dengesi hem cari, hem de beklenen fiyat düzeyinden etkilenmektedir, bunlar da gerçek ücreti etkilemektedir. Bu durumda cari gerçek ücret ile beklenen gerçek ücret arasındaki fark işgücü piyasasında bir dengesizliğe neden olacaktır. İşgücü piyasasında bir dengesizlik sorununun ortaya konması yeni klasikleri ortodoks klasiklerden ayıran temel nokta olmuştur. Ancak bu dengesizliği açıklayan nedenler ortodoks teori ile benzerlikler göstermektedir. Yeni klasik görüşe göre aynen ortodoks klasik görüşte olduğu gibi gerçek ücrette beklenen ile gerçekleşen arasındaki farktan kaynaklanan bir dalgalanma piyasadaki eksik bilgilendirmenin bir sonucudur. Bu dengesizlik sonucunda ortaya çıkacak olan işsizlik ise yine ortodoks teoride olduğu gibi gönüllü bir işsizlik sorunu mudur? Bu sorunun yanıtı çok net değildir. Yeni yorum içinde gönüllü işsizlik ve gönülsüz işsizlik kavramları birbiri ile iç içe girmiştir. Yeni Klasik görüş çerçevesinde iş arama teorisi ve konjonktür devresi teorisi ele alınacaktır.

İş arama teorisi (Job Search theory)

İş arama teorisi neo-Klasik iktisat görüşünün bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Tamamen mikro ekonomik bir analizdir. Her birey rasyonel düşünmekte ve

optimizasyon hesabı yapmaktadır. Neo-Klasik işgücü piyasası analizine bir çok iyileştirmeler getiren ve bu görüşü yeniden yorumlayan bir analizdir. (MORTENSEN: 1986)

Bilindiği gibi neo-klasik analizde işgücü arzı bireyin çalışma ile boş zaman arasındaki tercihidir ve gerçek ücretin artan bir fonksiyonudur. Yani gerçek ücret arttıkça işgücü arzı artar. İşgücü talebi ise gerçek ücretin azalan bir fonksiyonudur yani gerçek ücret arttıkça işgücü talebi de azalır. Ayrıca neo-klasik analizin temelinde serbest rekabet varsayımı vardır: Piyasaya giriş çıkışı serbesttir, ürünler homojendir, alıcı ve satıcılar piyasada oluşan fiyatı etkileme gücüne sahip değildir ve alıcı ve satıcılar piyasa ile ilgili her bilgiye her an sahiptir. İş arama teorisi serbest rekabetin tam bilgilendirme varsayımından hareket eder ve bu varsayımı sorgular. İş arama teorisine göre ne işçi ne de firma işgücü piyasası hakkında tam ve bedava bir bilgilendirmeye sahip değildir. İş aramanın boş zamandan fedakarlık anlamında alternatif bir maliyeti vardır. Bunun yanı sıra bilgi edinmenin de bir maliyeti olduğu kabul edilmektedir. Bu teoriye göre daima işsizler ve bu işsizlere karşılık gelen boş işler vardır. Ancak bu ikisinin karşı karşıya gelmesi hem zaman alan hem de maliyeti olan bir süreçtir. Bu durumda kişi sadece boş zaman ile çalışma arasında bir tercih yapmayacak aynı zamanda bir "iş arama çalışması"da yapacaktır. Bu durumda neo-klasik iktisatta olduğundan farklı bir biçimde kişinin karar verme süreci değişmiştir ama nihai amaç yine fayda maximizasyonudur. Bu anlamda karar verme sürecine eklenen üçüncü boyut neo-klasik analiz çerçevesinde bir iyileştirme olarak yorumlanmaktadır.

İş arama teorisine göre çalışma ile çalışmama arasındaki tercih ile bir işi kabul etmek ile etmemek arasındaki tercih zaman içinde değişime uğramaktadır. Kişi belli bir süre zarfında belli bir düzeyin altındaki ücreti kabul etmez ancak işsizlik süresi uzadıkça bu sınır aşağı çekilerek tercihler yeniden belirlenir. Bu durumda hemen bir işi kabul etmekle iş aramaya devam etmek arasındaki tercihi aktüalizasyon hesabı ile belirleyecektir. Yani iş aramanın maliyeti ile iş arandığı sürece vazgeçilen gelir karşılaştırılarak faydanın ençok olduğu noktada iş arama süreci durdurulacaktır.

Sonuçta işsizlik oranı ve süresinin temel belirleyicisi olan "iş arama süreci" birçok unsur tarafından etkilenmektedir. İlk olarak iş arama sürecinde bir gelirden yoksun olmamak iş arama süresini uzatan temel faktördür. Bu bakımdan işsizlik sigortası iş arama sürecini uzatan bir faktör olarak görülmektedir, ayrıca aile içi yardımlaşmalar veya yan gelirlerin varlığı da aynı etkiyi yapmaktadır. İkinci olarak kişinin belirlediği veya düşündüğü ücret düzeyinin ne olduğu veya ne kadar gerçekçi olduğu iş arama süresini etkileyecek olan bir unsurdur. Son unsur ise iş aramanın etkinliği, doğru metodların kullanılıp kullanılmaması sorunudur. Örneğin işsiz olarak iş aramak, işi varken daha iyi bir iş aramaktan daha etkin bir metottur.

Buraya kadarki açıklamalarımızdan iş arama teorisi ile ilgili olarak çıkartabileceğimiz sonuç ücret-istihdam ilişkisinin neo-klasik analize göre daha geniş bir yelpazede sunulmuş olmasıdır. Bu analiz bilginin tam olmadığı eksenin etrafında oluşmuştur ve neo-klasik analizden farklı olarak piyasada oluşan gerçek ücret oranlarında çalışanların rasyonel tercihleri nedeniyle oluşan bir dengesizlik söz konusudur. Yani gerçek ücret oranının her zaman serbest piyasa koşullarında dengeyi sağlayacak düzeyde düşemeyeceği dikkate alınmıştır.

Ayrıca bu analizde neo-klasik iktisadın kabul ettiği gibi işsizliğin tamamen gönüllü bir işsizlik sorunundan ibaret olup olmadığı da tartışmaya açılmıştır. Bu teoriye göre işsiz sayısının zaman içinde artması kişilerin gönüllü olarak iş arama sürelerini uzatmaları olarak yorumlanabilir. Kişilerin işgücü piyasasındaki davranışları işsizliğin yorumlanması açısından önemlidir. Bu davranışlar mikro ekonomik kararların bir sonucudur ve serbestçe alınmaktadır. O halde yeni klasik yaklaşımın işsizlik yorumu "daha iyi bir iş arama çalışmasıdır" veya diğer bir deyişle işsizlik bilgi üzerine yapılan bir yatırım olarak tanımlanabilir. Teorik olarak bu yorum friksiyonel işsizliğin yeniden yorumudur.

Yeni klasiklerin işsizlik yorumuna getirilen eleştiriler vardır: Öncelikle böyle bir işsizlik yorumunu kabul edebilmek için aşağıdaki soruların yanıtlanması gerekmektedir:

1- İşsizlik temelde arz eksikliğinden mi kaynaklanıyor? diğer bir deyişle işsizlik orta vadede büyümeden bağımsız olarak mı ortaya çıkmaktadır?

2- Neden işten çıkarmalar var? Bu, kişinin tercihi olabilir mi?

Konjonktür devresi teorisi (Real Business Cycle Theory)

Konjonktür devresi teorisi yeni klasik iktisatçıların tanımladıkları en son teoridir. Hatta MANKİW (1989)'in tanımladığı gibi ekonomik dalgalanmaları klasik görüş çerçevesinde açıklayan en son teoridir.⁸

Bu teori işsizlik sorununa yaklaşımda aynen Marksta olduğu gibi teknolojik işsizliği esas almıştır. Bu teorisin getirdiği yenilik ise teknolojik değişimlerin sonucu olan dengesizliklere kaynak olan unsurların hem arz hem de talep kökenli olabileceğidir. Çünkü arz ve talep birbiriyle ilişkilidir, biri diğerini doğurmaktadır. Dolayısıyla bir değişim süreci varsa bu değişimin açıklanmasında her iki taraftan gelen unsurlara bakmak doğru olacaktır. Biraz açıklayacak olursak bu teoriye göre teknolojik değişim çok hızlıdır ve bu değişimlere hemen karşılık vermek olası değildir. Üretim sürecinde sermayenin emek faktörü ile ikame edilebiliyor olması 1974'den sonra daha belirgin bir hal almıştır ve otomasyon dönemi başlamıştır. Konjonktür devresi teorisi bu değişimleri açıklamak için iki dönem ayırt etmektedir. Şok dönemi ve yayılma dönemi. Şoklar dengeleri değiştirerek yeni durumlar yaratmaktadır ve bu yeni durumlar hem arz hem de talep tarafından kaynaklanabilir. Yayılma mekanizmalarında ise değişen denge içinde oluşan bir takım durumlar söz konusudur, örneğin değişen dengenin korunması gibi.

Yeni klasik yaklaşımdan çıkarabileceğimiz sonuç artık klasik ortodoks teoride tanımlanan gönülsüz işsizlik kavramının bugün tartışmalı olmasıdır. Çünkü neo-klasik iktisatta tanımlandığı kadarıyla gönüllü işsizlik ücretlerin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa bugün yeni yaklaşımların açıklamaya çalıştığı temel nokta neden işsizlik olduğu halde ücretlerin düşmediğidir. Bunun diğer bir ifadesi de neo-klasiklerin iddia ettikleri gibi serbest rekabetin özellikle işgücü piyasasında her zaman işlemediğidir. Dolayısıyla gerçek ücretin tam istihdamı sağlayacak düzeye kadar düşmesini engelleyen unsurlar dikkate alınmalıdır. Eğer bu fikri doğru kabul edersek (ki kanımızca gerçekte yaşanan budur) neo-klasiklerin gönüllü işsiz olarak tanımladığı

⁸Bu konuda daha geniş bir kaynakça için bkz. Bulutay 1995: 30-31.

kategoriye de gönülsüz işsizlerin içine dahil ederek daha geniş bir işsizlik tanımına ulaşmamız gerekecektir.

O halde yeni klasik yaklaşımda neo-klasik gönüllü işsizlikle keynesci gönülsüz işsizlik kavramları artık birbiriyle iç içe girmektedir. Bu noktada sorgulanması gereken bugün hiç gönüllü işsizlik yok mu? sorusudur. Bu konuda SEN (1975)'in yorumu ilginçtir: Çalışmak insanı sosyal açıdan tanımladığı için kişi açısından sadece gelir getiren bir faaliyet olarak algılanmamaktadır.⁹ Bu bakımdan gönüllü işsizliği kişinin kendi iradesiyle işsiz kalmasından çok kişinin beklentilerine uymayan işlerde çalışmayı kabul etmemesi olarak yorumlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Gönüllü işsizlik ile gönülsüz işsizlik arasındaki, sınırın kalkması yeni klasik yaklaşımın ulaştığı son noktadır. Oysa açıklanması gereken esas nokta ücretlerin düşmesini engelleyen unsurlardır. İşte bu konuya Yeni keynesci akım yer vermiştir. Ortodoks Keynesci teori neo-klasik teorinin bir eleştirisidir ve işsizliğin nedenini ücretlerin düşmesindeki katılık olarak açıklamaktadır fakat bu konunun nedenlerine ayrıntılı olarak inmemektedir. Yeni Keynesci yaklaşımda ise bu noktadan hareket edilerek ücretlerin düşmesini açıklayan unsurların neler olduğu açıklanmaktadır.

Yeni Keynesci Yaklaşım

Keynesci ekonomilerde ücretlerin düşmeye olan katılıkları önemli ve temel bir rol oynamaktadır. SOLOW'a (1987) göre ekonomi uzun bir dengesizlik durumunda olabilir çünkü ücretler -ve hatta fiyatlar- bir arz-talep fazlalığını ortadan hemen kaldıracak kadar hızlı bir uyum sağlayamaz. TOBIN'e (1987) göre ise Keynes'in Genel Teorisi "ücret işgücü piyasasını neden dengeye getirmez?" sorusu ile başlar. Keynesin buna cevabı ücretlerin katılığı olmaktadır ancak bu yorum neo-klasik iktisadın eleştirisinden başka bir şey değildir. Yeni Keynesci akımın iktisatçılarından olan MALINVAUD (1983) ise genel denge teorisinin fiyat katılığı ve miktar sınırlaması çerçevesinde yorumunu yapmaktadır. Malinvaud'ya göre Klasik teori genel denge analizi yapılması gereken yerde kısmi denge analizi yapmaktadır ve işgücü piyasasını tek başına ele almaktadır. Oysa işgücü piyasası aslında mal piyasası ile bağlantılıdır. Firmalar satabilecekleri kadar mal üretmektedirler ve bu bakımdan işgücü piyasası genel denge analizi içinde yer almaktadır. Kısa dönem miktar uyumu aynı zamanda kısa dönem fiyat uyumunu etkileyecektir ki bu da kısa dönem denge teorisinin oluşturulması açısından son derece önemlidir. Ayrıca ücretler sadece bir üretim maliyeti değil aynı zamanda alım gücünün bir göstergesidir. Dolayısıyla ücretlerin düşmesi üretim maliyeti açısından olumlu bir sonuç olarak gözükse de toplam talebi olumsuz etkileyeceğinden sonuçta üretim artmayacaktır.

Yeni Keynesci görüş işsizliği açıklarken ortodoks Keynesci görüşün ücretlerin düşmeye olan katılıkları varsayımını aynen kabul etmektedir ancak bu varsayımın açıklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıklama ise şu soruya yanıt aranmasını gerektirmektedir. Neden gönülsüz işsizler ücretlerin düşmesine karşı çıkarlar? Bu soruya verilen yanıtlar ücret katılığı modellerinde yer almaktadır. Bu modellerde iş kontratları, ücret etkinliği modelleri ve içerdikiler - dışardakiler yaklaşımları belli başlı olanlardır. Şimdi bu yaklaşımların neler olduğunu görelim:

⁹Bu noktada A. SEN'in istihdamın üç boyutlu tanımını hatırlanmasında fayda vardır: Gelir, üretim ve sosyal statü. SEN (1975)'e göre kişi ancak bu üç boyut bir araya geldiği zaman istihdamda kabul edilebilir.

İş Kontratları (Labor Contact):

İş kontratlarına göre ücretler belli bir dönem için belirlenir ve değişmez. Bu dönem içinde piyasalardaki değişimler ücret üzerine etki etmez. Örneğin bu dönem içinde işsizliğin yükselmesi ücretler üzerinde herhangi bir etki yaratmaz.

Ücret etkinliği yaklaşımı (Efficiency wages):

Ücret etkinliği modeli veya yaklaşımı ücretlerin düşme yönündeki katılığını açıklayan en önemli yaklaşımdır. Ücret etkinliği modeli bugünkü işsizliğin açıklanmasında son derece önemli bir yer tutmaktadır: Rekabetçi bir piyasada, gönülsüz işler olsa dahi, emek arzındaki fazlalığın ücretin düşmesi sonucunu getirmediği paradoksunun nedenlerini açıklamaktadır. (YELLEN 1984)

Ücret etkinliği modeline göre gönülsüz işsizlik piyasa dengesini sağlayan ücret düzeyinin üstünde oluşan bir ücret düzeyinden kaynaklanmaktadır. Bu dengesizliği düzeltmenin tek yolu ücreti düşürmektir. Oysa ücretler düşme yönünde katıdır, çünkü ücret ile emeğin üretkenliği arasında doğrusal bir ilişki vardır. Yani emeğin niteliği ücretin artan bir fonksiyonudur. Bundan dolayı ücretlerde bir düşme olursa emeğin üretkenliği düşecek ve emeğin maliyeti artacaktır. Eğer ücretlerdeki düşme maliyeti artırıyorsa demekki denge ücret düzeyinin üstünde kalan fazlalık firma için karlıdır.

Ücret etkinliği yaklaşımını bir model içinde açıklamaya çalışalım:¹⁰

Tam rekabetçi firmaların yer aldığı bir ekonomik model düşünelim. Her firmanın üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi olsun:

$Q = f(e(w), N)$ bu fonksiyonda,

Q: Gerçek üretim;

N: İstihdam düzeyi,

e : İşçi başına sarfedilen güç,

w : Gerçek ücret olarak ifade edilmektedir.

Firma kar maksimizasyonu ilkesinden hareket etmektedir ve w^* düzeyindeki ücret sunulmaktadır. Firmanın sunduğu w^* düzeyindeki ücret ile sarfedilen güç arasındaki esneklik bire eşittir. Diğer bir deyişle firma çabasının ücret esnekliğinin bire eşit olduğu noktaya kadar istihdam etmektedir. Böylece tanımlanan w^* ücret düzeyi etkin ücrettir. Bu ücret birim emek maliyetini minimize eden ücrettir. Bu denge durumundan itibaren artık firma istihdam etmeyecektir, geride kalanlar ise gönülsüz işsizlerdir. Yani işsizler w^* ücret düzeyinde çalışmak arzusunda oldukları halde istihdam edilmemektedir. Firmalar ne w^* düzeyinde ne de daha düşük bir ücretten bu kişileri istihdam etmemektedir. Daha

¹⁰Bu modelin oluşturulmasında önemli ölçüde YELLEN (1984) makalesinden yararlanılmıştır.

düşük ücretlerde dahi çalışma arzusunda olan işsizler olduğu halde neden firmalar ücret düzeyini düşürmemektedir? Bu sorunun çok basit bir yanıtı var: Ücretteki herhangi bir düşme istihdamda bulunan tüm kişilerin üretkenliklerini düşürecektir. Dolayısıyla ücretin düşmesi rasyonel değildir ve buna paralel olarak da gönülsüz işsizlik vardır.

Ücret etkinliği modeli iki önemli noktaya dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi emeğin üretkenliğinin firma tarafından belirlenmiş olan etkin gerçek ücretin bir fonksiyonu olduğudur. Piyasada oluşması gereken fiyatın üzerinde bir düzeyde oluşan etkin ücret bir yandan belli niteliklere sahip işgücünün istihdamını sağlamaktadır ve böylece işten kaytarmalar önlenmiş olur; diğer yandan da yetenekler farklı farklıdır ve daha yetenekli olanlara daha yüksek ücret ödenmesi de normaldir. İkincisi ise ücret ile sarfedilen emek arasındaki ilişkinin firmadan firmaya değiştiği ve bu bakımdan da her firmanın farklı bir etkin ücreti olacağı hatta denge durumunda farklı ücretlerin ortaya çıkabileceğidir. Bu noktanın aydınlatılması piyasalardaki ücret farklılıklarının nedenlerini açıklamak bakımından önem taşımaktadır.

Gönülsüz işsizler olduğu halde neden ücretlerin düşmediğini açıklayan diğer bir yaklaşım ise içerdekiler-dışardakiler yaklaşımıdır. Şimdi bu yaklaşımı açıklamaya çalışalım:

İçerdekiler-Dışardakiler (Insider-Outsider)

1980'li yıllarda İngiltere'de çok yüksek işsizlik oranlarına rağmen gerçekleşen yüksek ücret artışlarının nedenleri üzerinde bazı araştırmalar yapmak gereği doğmuş ve gerek profesyonel ekonomistler gerekse politikacıların ortak görüşleri ücretlerdeki oluşumun "içerdeki" güçlerden kaynaklandığı yönünde olmuştur. (NICKELL ve WADHWANI 1990). İçerdekiler-dışardakiler yaklaşımında genel fikir şöyledir: Emeğin üretkenliğinde otonom bir kazanç olduğunu varsayalım. Eğer işgücü piyasası rekabetçi bir piyasa ise firma hem üretimi hem de istihdamı -veri ücret düzeyinde genişletecektir. Oysa içerdeki ücret belirlenmesi koşulunda üretkenlikteki artışın doğrudan ücret artışına yönelmesi beklenmektedir. Bu koşullarda firma için üretim ve istihdam artışı kısıllacaktır. İçerdeki ücret belirlenmesinde eğilim hem ücret hem de üretim fiyatı açısından artış yönünde olacaktır. Üretkenlikteki artış istihdam değil ücret artışı getirecektir.

Bu yaklaşıma göre çalışan işçiyi (insider) çıkartıp dışarıda iş aramakta olan (outsider) bir işçiyi işe almak firma açısından maliyeti son derece yüksek bir durumdur. Çünkü bir yandan işten çıkarmanın bir maliyeti diğer yandan da çalışmakta olan işçilerin iş tecrübeleri vardır, bu da verimliliği ve dolayısıyla da üretimi artıran bir etkidir. Bu bakımdan firmalar çalışmakta olanlarla tekrar bir ücret pazarlığına girmeyi tercih etmektedir bu da ücretlerin daha da yükseltilmesine neden olmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesine bugün süregelmekte olan yüksek ücret ve gönülsüz işsizlerin bir arada olması içerdekilerden kaynaklanmaktadır.

Sonuçta içerdeki güçlerin ücret belirlenmesinde çok önemli bir role sahip olduklarını söylemek gerekmektedir. Firma düzeyinde hem fiyatın hem de üretkenliğin belirlenmesi açısından içeride olanlar son derece önemlidir. Araştırmalar göstermiştir ki içerdeki güçler firmanın ortalama gelirin ve mali performansının artmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak gerçek ücretlerde de bir artış gerçekleşmiştir. Ancak dışardakiler ve özellikle toplam işsizlik ve uzun dönem işsizlik oranı firma düzeyinde ücret belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

İşsizlik sorununa yeni yaklaşımlar konusunda neo-klasik, Keynes ve Marksist teorilerin bir sentezinin yapıldığını vurguladık. Konuyu böyle bir senteze ulaşan Malinvaud (1983)'ün yorumuyla bitirelim: Malinvaud'ya göre Keyneste her zaman tam istihdam olmadığı için bir emek arzı fazlası ve üretim kapasitesinin tam kullanılmaması durumu söz konusudur. Keynesçi işsizlik talep yetersizliği ile açıklanmaktadır. Klasiklerde ise tam istihdam vardır ve işsizlik ise üretim kapasitesindeki bir yetersizlikten kaynaklanır. Malinvaud'ya göre bu işsizlik aynı zamanda Marksist işsizliktir. Zira Marks'a göre işsizlik sermaye birikiminin tam istihdamı sağlayacak düzeyde gerçekleşmemesi olarak da yorumlanmaktadır.

SONUÇ

Bugün işgücü piyasasında var olan sorunları ve bazı çelişkileri açıklamaya yönelik yaklaşımların belli başlı olanlarını ele almış bulunuyoruz. Bu yaklaşımlardan elde edilen sonuç bugünkü işsizliğin daha çok ücretlerdeki katılıktan kaynaklandığıdır. Ücretlerin neden katı olduğunu açıklayan modeller ise mikro temeller üzerine oturtulmuş açıklamalardır. Bu açıklamalarda firma düzeyinde kararlar etkili olmaktadır.

Yeni yaklaşımlarda işgücü piyasasının mikro düzeyde ele alınması öncelikle bu piyasanın parçalanmış niteliğinin ağır basmasından ileri gelmektedir. Diğer bir deyişle işgücü piyasası mozaik bir yapıya sahiptir, işsizliğin nedenleri çeşitlidir ve insanların çalışma ile boş zaman arasındaki tercihlerini belirleyen çok sayıda unsur vardır. Bu bakımdan işsizliği global bir yaklaşım içinde ele almak yerine farklı düzeylerde ele almak daha anlamlı olacaktır kanısındayız.¹¹ Buradan işsizlik sorununu makro düzeyde ele alarak açıklamanın tek başına yeterli olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Bugünkü işsizliği açıklamada tek bir teorik yaklaşımın da yeterli olmadığı dikkati çekmektedir. Bu bakımdan karma teoriler de geliştirilmiştir. Bunlar Keynesçi, Klasik ve Marksist kuramdaki işsizliklerin bir sentezi veya yeni yorumları olarak ele alınmıştır.

İşgücü piyasasındaki değişimlerin bir uzantısı doğal olarak politika uygulamalarına yansımaktadır. İşsizlik ve enflasyon hedeflerinin rekabet ettiği ve ancak uzun dönemde istihdam yaratabilen makro politikalar doğal işsizlik oranı hedefinde yoğunlaşmıştır. Makro politikaların yetersizliğini telafi edici önlem arayışları yoğunlaşmış ve bu çerçevede işgücü piyasasının daha etkin işlerliğini sağlayan ve kısa dönemde sonuç alınabilen mikro politikalar önem kazanmıştır: Örneğin kişilerin hareketliliğini sağlamak, boş işlere ulaşmalarını kolaylaştırmak ve esas olarak da yapısal uyumsuzlukları ortadan kaldıracak formasyon programlarını genişletmek gibi önlemlerden söz edilebilir.¹²

KAYNAKÇA

¹¹Bu bakımdan bir dizi işgücü statülerinden bahsedilerek tek bir işsizlik oranı tanımlamak yerine, bir dizi işsizlik oranlarının yayınlanması görüşü 13. Uluslararası İstatistikçiler Konferansında ele alınarak karara bağlanmıştır.

¹²İşgücü piyasasına yönelik politika uygulamalarındaki değişimler ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır ve bu makalenin bir devamı olarak daha sonra yayınlanacaktır.

- AKYÜZ, Yılmaz (1980), *Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 441.
- BULUTAY, Tuncer, (1995), *Employment, unemployment and wages in Turkey*, ILO, Ankara.
- D'IRIBARNE, Philippe, (1990), *Le Chômage Paradoxal*, Ed. PUF, Paris.
- ELLIOTT, F. Robert, (1997), *Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 210, (Çeviri)
- LINDBECK, Assar, SNOWER, (1987), J. Dennis "Efficiency wages versus insider and outsiders", *European Economic Review*, 31, s. 407-416. Hollanda.
- MANKIV, (1985), "Small manu Cost and large business cycles: A macroeconomic model of nonoppoly", *The Quarterly Journal of Economics* vol. C, May, s. 529-537.
- _____ (1989) "Real Business Cycles: A new Keynesaian Perspective", *The Journal of Economic Perspective*. Vol. 3, Summer 1989, s. 79-90.
- MALINVAUD, Edmond, (1983), *Marché du travail: limites sociales des nouvelles théories*, Ed. Economica, Paris.
- MORTENSEN, D.T. (1986), *Job Search and labor market analysis*, in Q. ASHENFELTER, R. LAYARD (ed.) *Handbook of labor economics*, Vol. 2, North-Holland, Amsterdam, 1986, s. 849-919.
- NICKELL, Stephen ve WANDWANI, Sushil, (1990), "Insider forces and wage determination", *The Economic Journal*, V. 100 s. 496-509, İngiltere.
- PERRET, Bernard, (1993), *L'Avenir du travail: Les démocratie face au chômage*, Ed. Seuil, Paris.
- PERROT, Anne, (1995) *Les nouvelles théories du marché du travail*, Ed. La Découverte, Paris.
- RIFKIN, Jeremy, (1996), *La fin du travail*, (İngilizceden Fransızcaya çeviri: Pierre Rouve) Ed. La Découverte, Paris.
- SEN, Amartya (1975), *Employment, Technology and Development*, Clarendon Press, Oxford.
- SOŁOW, M. Robert, (1987), "Insider and outsider in wage determination", *Scandinavian Journal of Economics* V. 2, s. 4112-428, U.S.A.
- TOBİN, J. (1987), *Policies for prosperity, Essay in a Keynesian Model*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

YELLEN, L. Janet, (1984) "Efficiency wage models of unemployment", *Information and Macroeconomics*, May, V. 74, no. 2, s. 200-205.